

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2004 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2004

2

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2004

2

VILNIUS 2005

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

GEDIMINAS L E S M A I T I S

LDK SAMDOMOSIOS KARIUOMENĖS DYDIS IR IŠLAIKYMO KAŠTAI LIVONIJOS KARO PIRMOJO ETAPO METU (1557–1569 M.)

Ivadas

Karo istorijos tyrinėjimai jau seniai nebesiejami vien su mūšiais ar karo vadais. Tarp tiriamų temų yra ir kariuomenės finansavimo klausimai, kuriuos Janas Wimmeris įvardijo kaip vienus svarbiausių karybos istorijoje¹, o praktinę šių tyrimų svarbą atskleidė Edvardas Gudavičius, pašauktinės kariuomenės raidą susiedamas su valstybėje vykstančiomis visuomenės bei ekonominėmis permainomis². Norėdami pritaikyti šių autorių siūlomą metodologiją samdomosios kariuomenės tyrimams, susiduriame su informacijos trūkumu. Nėra žinomas kariuomenės dydis, kiek buvo samdiniams mokama ar kiek LDK išdui kainavo šios kariuomenės išlaikymas. Tad pirmiausia turime atsakyti į šiuos klausimus, kad vėliau galėtume kalbėti apie kariuomenės finansavimą bei kitus su samdomąja kariuomene susijusius dalykus.

Pirmasis Livonijos karo etapas tyrimui pasirinktas dėl šaltinių ir istoriografijos būklės. Būtent karo pradžia sąlygojo su karo reikalais susijusios informacijos gausėjimą ir šiuo požiūriu jis išsiskiria iš ankstesnių LDK karų. Istoriografijoje šiam etapui buvo skirta gerokai mažiau dėmesio, tad mums pasirodė svarbu pradėti nuo karo pradžios, taip pagilinant žinias apie jį.

¹ J. W i m m e r, Zagadnienia badań nad historią finansowania wojska jako jeden z podstawowych elementów historii wojskowej, *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. XV, cz. II, 1969, s. 5.

² E. G u d a v i č i u s, Lietuvių pašauktinės kariuomenės organizacijos bruožai, *Karo archyvas*, t. XIII, 1992, p. 113, 118.

Tyrimo chronologinės ribos pasirinktos atsižvelgiant į karinius įvykius bei politines permainas. 1557 m. įvykusi Pasvalio karinė kampanija mums svarbi tiek dėl jos metu sutelktų karinių pajėgų, tiek dėl išprovokuotų politinių permainų, privedusių prie Livonijos karo. Antano Tylos teigimu, po jos pasirašytos sutartys tapo Livonijos valstybinių vienetų išsilydymo pradžia, leidusia stiprinti šiaurinių LDK sienų apsaugą, o bajorams – gauti urėdus, valdas, plėsti prekybą³.

1569 m. vykstant deryboms dėl unijos nuo LDK buvo atplėšta dalis teritorijų, sumažėjo pilių, reikėjo mažiau įgulų⁴. Šią datą papildoma ir kitų metų įvykiai, kai buvo susitarta dėl 3 metų paliaubų⁵ ir taip užbaigtas vienas karo etapas.

Darbo objektas yra LDK samdomoji kariuomenė, tačiau neįmanoma kalbėti apie XVI a. LDK karybą nepaliečiant Lenkijos karalystės reikšmės. Mūsų darbe nuolat susidursime su lenkų samdomąja kariuomene LDK teritorijoje, kuri bent dalinai buvo finansuojama iš LDK išdo. Su ja susijusias problemas aptarsime atskirame skyriuje. Samdomoji kariuomenė Livonijos karo metu buvo naudojama dviejose karo zonose – Livonijoje ir pasienyje su Maskva. Jos tarnyba pasireiškė dviem būdais – tarnyba karo lauke bei pasienio saugojimu sudarant pilių įgulus.

Darbe panaudotą istoriografiją galima suskirstyti į karo bei valstybės istorijos tyrinėjimus. Iš karo istorijos tyrimų panaudoti Konstantino Górsčio⁶, Mareko Plewczynskio⁷, J. Wimmerio⁸, Henriko Kotarskio⁹, Jurijaus Bohano¹⁰, E. Gudavičiaus¹¹, Dariaus Barono darbai¹². Tarp valstybės istorijos tyrimų nepamainoma yra Matvejaus Liubavskio monografija¹³, skirta seimų istorijai, taip pat remtasi kai kuriais Józefo

³ A. Tylos, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986, p. 19.

⁴ Vieno iš lenkiškų šaltinių teigimu, Lenkijai teko bent 5 pilys, kurių išlaikymas metams kainavo 12 tūkst. kapų grašių (30 tūkst. lenkiškų auksinų); Pilys, kurios dabar prie Karūnos prijungtos, [be datos], *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego* (toliau – AGAD ASK), III-01, mf. A-200162, s. 287–288.

⁵ H. Kotarski, *Wojsko polsko litewskie podczas wojny Inflanskiej 1576–1582 r. Sprawy organizacyjne. Część I, Studia i materiały do historii wojskowości*, t. XVI, 960, cz. II, s. 73.

⁶ K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków, 1895; K. Górski, *Wojny Litwy z Wielkim Księstwem Moskiewskiem za Zygmunta, Niwa*, r. 20, 1891, s. 237–240, 255–258, 273–276.

⁷ M. Plewczynski, *Żołnierz jazdy obrony potocznej za panowania Zygmunta Augusta. Studia nad zawodem wojskowym w XVI w.*, Warszawa, 1995.

⁸ J. Wimmer, *Sily zbrojne Korony za Zygmunta Augusta, Studia historyczne Stanisławowi Herbstowi na sześćdziesięciolecie urodzin*, Warszawa, 1967, s. 47–55.

⁹ H. Kotarski, *min. veik.*, p. 65–123.

¹⁰ Ю. М. Бохан, *Наёмная войска ў Вялікім Княстве Літоўскім у XV–XVI стст.*, Мінск, 2004.

¹¹ E. Gudavičius, *min. veik.*, p. 43–118.

¹² D. Baronas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puškoriai Žygimanto Augusto laikais (1548–1572), Karo archyvas*, t. XV, 1998, p. 24–50.

¹³ М. Любавский, *Литовско-русский сейм*, Москва, 1900.

Jasnowskio¹⁴, Simo Sužiedėlio¹⁵, Broniaus Dundulio¹⁶, A. Tylos¹⁷, Raimondos Ragauskienės¹⁸ tyrimų teiginiais.

Tyrimas paremtas Lietuvos Metrikoje¹⁹ randamais karinio bei finansinio pobūdžio dokumentais, seimo nutarimais. Daug svarbios informacijos galima rasti korespondencijoje. Darbe panaudoti Žygimanto Augusto laišakai Radviloms²⁰, Jonui Chodkevičiui²¹, Sanguškų archyve saugotais laiškais²². Be LDK šaltinių, darbe pasinaudota Lenkijos karalystės išdo archyve²³ saugomais dokumentais. Mūsų temai mažiausiai naudingas šaltinis yra XVI a. kronikos ir kiti naratyviniai šaltiniai. Juose dažniausiai nurodomas galutinis kariuomenės dydis, kas neleidžia pasiremti jų pateikiama informacija.

Vertinant visą šaltinių bazę reikėtų pastebėti, kad jie skirtingai nušviečia atskirus mūsų temos laikotarpius, o nuo jų priklauso darbo išsamumas. Dėl šių priežasčių darbe

¹⁴ J. J a s n o w s k i, *Mikolaj Czarny Radziwill (1515–1565) kanclerz i marszalek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, 1939; J. J a s n o w s k i, *Materiały do działalności wojskowej Floriana Zebrzydowskiego, Przegląd Historyczno Wojskowy*, t. IX, 1936, s. 267–305.

¹⁵ S. S u ž i e d ė l i s, *Lietuvos ir Livonijos konfliktas 1556–1557 m.*, *Atheneum*, t. IX, sąs. 1, p. 63–93.

¹⁶ B. D u n d u l i s, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius, 1971.

¹⁷ A. T y l a, *min. veik.*

¹⁸ R. R a g a u s k i e n ė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*, Vilnius, 2002; R. R a g a u s k i e n ė, 1564 m. Ulos kautynės: įvykio tikimybės, *Istorijos akiračiai*, Vilnius, 2004, p. 155–177.

¹⁹ Lietuvos Metrika (toliau – LM) saugoma Rusijos valstybės senųjų aktų archyve Maskvoje (fondas 389). Naudojamos publikacijomis ir neskelbtomis knygomis (jų mikrofilmai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve). Nuorodose į neskelbtas knygas nurodoma LM santrauka ir knygos numeris pagal archyvo aprašą. Mes naudojome šias paskelbtas Lietuvos Metrikos knygas: *Lietuvos Metrika kn. 564 (1553–1567)*, *Viešųjų reikalų knyga 7*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 1996 (toliau – *LM kn. 564(7)*); *Lietuvos Metrika kn. 531 (1567–1569)*, *Viešųjų reikalų knyga 9*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001 (toliau – *LM kn. 531(9)*); *Lietuvos Metrika kn. 532*, *Viešųjų reikalų knyga 10*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 2001 (toliau – *LM kn. 532(10)*); *Lietuvos Metrika kn. 51 (1566–1574)*, *Užrašymų knyga 51*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, R. Ragauskas, Vilnius, 2000 (toliau – *LM kn. 51(51)*); Atskiri tyrimui reikalingi LM dokumentai yra paskelbti įvairiose šaltinių publikacijose: *Русская историческая библиотека*, т. XXX, Юрьев, 1914, (toliau – *РИБ*); *Акты относящиеся к истории западной России*, т. 3, Петербург, 1848 (toliau – *АОИЗР*); *Документы Московского архива министерства юстиции*, т. I, Москва, 1897 (toliau – *ДМАМЮ*). Taip pat M. Liubavskio knygos prieduose: М. Л ю б а в с к и й, *Литовско-русский сейм. Приложение*, Москва, 1900.

²⁰ *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, opracowanie, wstęp, komentarze I. Kaniewska, Kraków, 1999.

²¹ *Teka Naruszevicza*, t. 71–77. Naudotasi Varšuvoje Nacionalinėje bibliotekoje (Biblioteka Narodowa) saugomais mikrofilmais, originalai yra Krokuvos Čartoriškių bibliotekoje.

²² *Archiwum xx. Sanguszków w Sławucie (dyplomatarysz galęzi niesuchojezskiej t. II)*, t. VII, 1554–1572, Lwów, 1910.

²³ Centriniam Senųjų aktų archyve Varšuvoje saugomame Lenkijos karalystės išdo archyve yra nemažai lituanistikos. Žygimanto Augusto laikais buvo mažiau paisoma išdų atskirumo, todėl galima rasti LDK išdo pareigūnų padarytų įrašų. Taip pat šiame archyve randame ir detalią lenkų samdomosios kariuomenės LDK teritorijoje medžiagą.

pateikta statistinė medžiaga ne visada yra išsami ar lygiavertė, tikėtina, kad suradus naujus šaltinius pateikti skaičiai gali būti patikslinti.

Pagrindinis tyrimo tikslas – apskaičiuoti samdomosios kariuomenės dydį ir išlaikymo kaštus. Tai įmanoma padaryti parengus atitinkamas metodikas, ištyrus, kiek kainavo vieno kario išlaikymas tam tikrais metais. Atskira problema, siekiant apskaičiuoti išlaikymo kaštus, yra atsakymas į klausimą, kas finansavo lenkų kariuomenę LDK teritorijoje.

Samdomosios kariuomenės dydžio problema

Sprendžiant samdomosios kariuomenės dydžio problemą neabejotinai svarbi tampa tyrimo metodologija. Nors turime labai įvairių šaltinių, tačiau nė vienas iš jų nepateikia tikslios bei išsamios informacijos.

Svarbiausias šaltinis yra seimų nutarimai, kuriuose minimas kariuomenės dydis. Patikimumo šiai informacijai suteikia nutarimų statusas, tačiau negalima jo suabsoliutinti – dėl finansų trūkumo nutarimo galėjo ir nepavykti įgyvendinti ar priešingai – poreikis ir galimybės buvo didesnės. Dokumente nurodomas skaičius turėjo būti valdovo noro gauti kuo didesnę finansavimą ir bajorijos noro mokėti mažesnius mokesčius kompromiso rezultatas. Tad šio šaltinio duomenis galima būtų vertinti kaip atspindinčius realią situaciją, bet nevisiškai tikslus.

Atsargiau reikia vertinti finansinio pobūdžio šaltinius. LDK išdo archyvas neišliko, Lietuvos Metrikoje esantys dokumentai nesudaro atitinkamų metų pilno finansinių dokumentų komplekso, turi atsitiktinumo bruožų. Iš vienos pusės, jų pateikiama informacija yra neabejotinai patikima, iš kitos – dažniausiai nepilna. Todėl naudojantis ja visuomet svarbu atsakyti į klausimą, kokią dalį bendro vaizdo ji parodo ar kokios informacijos trūksta. Tarkim, Jono Chodkevičiaus išlaidos Livonijoje²⁴. Atrodytų, detalesnės informacijos negalėtų būti, tačiau atidžiau pažiūrėję pastebėsime, kad joje beveik neminimi pėstininkai, kurie sudarė Livonijos pilių įgulas. Taigi galima daryti prielaidą, kad minimos išlaidos atspindi tik aktyviuose karo veiksmuose dalyvavusią kariuomenę ir realus Livonijoje tarnavusių karių skaičius yra didesnis. Vienokių ar kitokių trūkumų galima pastebėti visuose dokumentuose.

Be tiesioginių šaltinių analizės, kariuomenės dydžio tyrimams pasitelktos dar kelios priemonės – kariuomenės dydžio apskaičiavimas remiantis rotmistrų paminėjimais bei pasienio apsaugai reikalingo karių skaičiaus įvertinimas. Nuo jų ir pradėsime, o vėliau aptarsime turimus dokumentus ir įvertinsime kariuomenės dydį.

Kariuomenės dydžio apskaičiavimas pagal rotmistrų paminėjimo metus, įvertinus vidutinį kuopos dydį, paremtas prielaida, kad LDK kaip ir Vakarų Europoje nuo Karolio

²⁴ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniam 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51 (51)*, dok. 92, p. 114–119.

VII laikų ar kiek vėliau Lenkijoje egzistavo draudimas naudoti rotmistro titulą be valdovo išduoto dokumento²⁵. Šią prielaidą galima būtų pagrįsti itin retu šios pareigybės pasirodymu ūkiniuose dokumentuose ar valdovo vardu išduotose suteiktyse. Į sudaromą sąrašą įtraukėme tik rotmistrus, nes kitos kuopoje egzistuojančios pareigybės buvo ir didikų būriuose. Pavyzdžiui, 1567 m. kariuomenės surašyme nurodyta, kad Ambraziejus Stanislavovičius tarnauja Vilniaus vyskupo būryje leitenantu²⁶.

Metodas turi porą trūkumų, į kuriuos, vertinant gautus rezultatus, reikėtų atsižvelgti:

1) jis gali parodyti tik mažiausią vidutinį samdomosios kariuomenės dydį, o dar nežinotų rotmistrų atradimas gali keisti gautus rezultatus;

2) samdomosios kariuomenės dydis dėl menkų valstybės išteklių, samdos vienam metų ketvirčiui ar pusmečiui galėjo kisti vykstant politiniams ir ekonominiams procesams. Kaip parodo Jono Chodkevičiaus ataskaita, gretimuose metų ketvirčiuose jis svyravo iki 1366 karių²⁷.

Rotmistrų sąrašas buvo sudarytas remiantis daugiausia Lietuvos Metrikoje esančia informacija, 1565 ir 1567 m. kariuomenės sąrašais bei Sanguškų archyve išlikusiais dokumentais (1 lentelė).

1 lentelė. 1557–1569 m. tarnavę rotmistrai

	1557	1559	1560	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569
Kavalerija	–	4	6	15	23	17	19	19	17	53	17	19
Pėstininkai	8	4	13	20	13	24	4	3	6	8	5	22

Apskaičiuodami vidutinį kuopos dydį pasirinkome dokumentus, kuriuose minimos bent kelios kuopos ir jose tarnaujančių karių skaičius. Paaiškėjo, jog turime 3 dokumentus apie kavalerijos kuopas ir 5 – apie pėstininkus. Viską susumavę gavome, kad 6468 raiteliams vadovavo 41 rotmistras arba vienam rotmistrai teko 158 kariai²⁸.

²⁵ M. P l e w c z y ń s k i, *Żołnierz jazdy obrony...*, s. 23.

²⁶ *Русская историческая библиотека*, т. 33, С.-Петербург, 1915, с. 545: „Амброжей Станиславовичъ <...> конь 1 <...> самъ есть поручникомъ надъ почтомъ князя бискупа Виленского“.

²⁷ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 114–119;

²⁸ Į Livoniją pasiųstų kuopų sąrašas, [1561], *LM kn. 564(7)*, dok. 18, p. 40; Kavalerijos rotmistrų sąrašas, 1567 m. spalio 1 d., *LM kn. 531(9)*, dok. 16, p. 45; Sąrašas rotmistrų, kuriems pasiūstas garantinis raštas, 1569 m. rugsėjo 25 d., *LM kn. 532(10)*, dok. 70, p. 85.

Pėstininkų buvo atitinkamai 6908 ir 46 rotmistrai arba vieną pėstininkų kuopą vidutiškai sudarė 150 karių²⁹.

[vertinti, kiek tiksliai gauti rezultatai atspindi realybę, sudėtinga. Kavalerijos kuopų dydis svyruoja nuo 100 iki 200 karių, pėstininkų kuopose šis skirtumas dar didesnis: 90–300 karių. Mažiau patikimas, manytume, yra pėstininkų kuopų vidurkis, nes jis labiau priklausė nuo kuopos panaudojimo. Mažoje nereikšmingoje pilyje stovinti įgula buvo daug mažesnė, nei ta, kuri dalyvaudavo mūšiuose. Šiuos rezultatus būtų sunku palyginti ir su kaimyninės Lenkijos karalystės kuopomis, kurios dažnai buvo gerokai didesnės. Livonijos kare dalyvavusių Lenkijos kavalerijos kuopų dydis svyravo nuo 100 iki 320 (etmono kuopa 486)³⁰. Vidutinis dydis 1557 m. buvo 147, 1561 – 170, 1563 – net 205 kariai. Pėstininkų analogiškai 150, 155, 206 kariai³¹. Kaip matome, net ir turint daugiau informacijos skirtingais metais šis vidurkis pakankamai stipriai įvairuoja.

Nors ir netikslus, tuomet, kai neturime kitos informacijos, šis metodas leidžia bent apytiksliai suvokti, kokio dydžio galėjo būti kariuomenė, taip pat tinka kitų šaltinių informacijai patikslinti. Gauti rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. 1557–1569 m. tarnavusių karių skaičius pagal rotmistrų sąrašą

	1557	1559	1560	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569
Kavalerija	–	674	948	2056	3634	2686	3002	3002	2686	8558	2686	3180
Pėstininkai	1300	450	2050	2558	1950	3600	600	450	900	1500	750	3000

Kitas būdas, leidžiantis tikslinti turimą informaciją, – pasienio apsaugai naudotų pilių ir jų įgulų įvertinimas. Jo dėka mes galime žinoti, kokie buvo minimalūs valstybės poreikiai, kai nevyko kariniai susidūrimai. Livonijos karo metu buvo du gynybiniai arealai – Livonija ir pasienis su Maskvos Didžiąja kunigaikštyste.

Pirmosios Livonijos pilys LDK atiteko 1559 m. rugpjūčio 31 d. pasirašyta sutartimi su Livonijos ordino magistru, o rugsėjo 15 d. – su Rygos arkivyskupu, pagal kurias Livonijos ordinas įkeitė Bauskės, Sėlpilio, Daugpilio, Ludzos, Rezeknės, o arkivyskupas –

²⁹ Nurodymas pėstininkų rotmistrams vykti į Vilnių, 1557 m. kovo 17 d., *LM kn. 37*, p. 213; įrašas apie į Livoniją siunčiamus samdinius, 1560 m. gruodis, *LM kn. 564(7)*, dok. 14, p. 38; į Livoniją pasiųstų kuopų sąrašas, [1561], *LM kn. 564(7)*, dok. 18, p. 40; Pėstininkų rotmistrų sąrašas, [1567], *LM kn. 531(9)*, dok. 17, p. 46; Pėstininkų rotmistrų sąrašas 1569 m. rugsėjo 30 d., *LM kn. 532(10)*, dok. 72, p. 86.

³⁰ M. P l e w c z y ņ s k i, *Materiały do zagadnienia...*, s. 337–341.

³¹ Ten pat.

Viliako ir Lielvardės pilis³². 1560 m. dėl lietuvių įgulų įkurdinimo Sėlpilyje derybas vedė Mikalojus Radvila Juodasis³³. Jų rezultatu tapo metų pabaigoje išrengti 1200 samdytų pėstininkų³⁴. Iš kito dokumento sužinome, kad šie kariai buvo išdėstyti 9 pilyse. Jame nurodomi papildomi 3 rotmistrai, kuriems tenka dar 550 karių³⁵. Turimi šaltiniai mums leidžia pasekti Livonijoje buvusių įgulų raidą 1560–1563 ir 1567 m. (3 lentelė). Per tą laikotarpį LDK įgulos pabuvojo 21 pilyje³⁶. Taigi Livonijos pilių gynybai buvo samdoma vidutiniškai 1500 pėstininkų ir panašus karių skaičius kavalerijos³⁷.

3 lentelė. LDK kariuomenė Livonijos pilyse

	1560-11-30	1560-12	1561		1562		1563		1567
	pėst.	pėst.	pėst.	kaval.	pėst.	kaval.	pėst.	kaval.	
Rotmistrų	11	8	17	9	8	7	9	10	
Karių	1750	1200	>1458	>1608	1200*	1106*	1350*	1580*	
Įgulų	9	7	16		8		10		11

Parengta remiantis: Kai kurių į Livoniją išrengtų karių sąrašas, 1560 m. lapkričio 30 d., F. B i e n e m a n, *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562*, Band IV, Riga, 1873, Nr. 695, S. 177; Į Livoniją išsiųsti samdiniai, 1560 m. gruodis, *LM, kn. 564(7)*, dok. 14, p. 38; LDK samdinių išdėstymas Livonijos pilyse, [1561], *LM, kn. 564(7)*, dok. 18, p. 40; 1561 m. spalio 9 d. Laiškai rotmistrams į Livoniją, *LM, kn. 564(7)*, dok. 58, p. 72; Laiškai rotmistrams į Livoniją, 1562 m. balandžio 29 d., *LM kn. 546(7)*, dok. 94, p. 100–101; Laiškai rotmistrams į Livoniją, 1562 m. gegužės 21 d., *LM kn. 546(7)*, dok. 100, p. 106–107; Laiškai rotmistrams į Livoniją, 1563 m. 30 d., *PIB, m. XXX, № 10*, c. 647. *Marcina Kwiatkowskiego Książeczki rozkoszne o poczwim wychowaniu dziatek, 1564 i Wszystkiej liflanckiej ziemi opisanie*, 1567, wyd. Z. Celichowski, Kraków, 1889, s. 77–92.

* Apskaičiuota remiantis vidutiniu kuopos dydžiu. Kavalerijos kuopose – 158 kariai, pėstininkų – 150 karių.

³² M. S t r y j k o w s k i, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkich Rusi*, t. II, Warszawa, 1846, s. 411; A. T y l a, min. veik., p. 19; E. G u d a v i č i u s, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999, p. 608.

³³ J. J a s n o w s k i, *Mikolaj Czarny...*, s. 264.

³⁴ Į Livoniją išsiųsti samdiniai, 1560 m. gruodis, *LM kn. 564(7)*, dok. 14, p. 38.

³⁵ Kai kurių į Livoniją išrengtų karių sąrašas, 1560 m. lapkričio 30 d., F. B i e n e m a n, *Briefe...*, Nr. 695, S. 177.

³⁶ Dėl vykstančio karo pilių skaičius nuolatos kito, todėl galutinio pilių sąrašo šiuo metu nustatyti negalime. Pavyzdžiui, 1562 m. spalio mėnesį 8 pilys už 120 tūkst. talerių buvo įkeistos Jonui, Suomijos kunigaikščiui, vedusiam Žygimanto Augusto seserį. А. Л. Х о р о ш к е в и ч, *Россия в системе международных отношений середины XVI в.*, Москва, 2003, c. 301; arba Piarnu 1563 m. atiteko švedams, o 1565 m. buvo susigrąžinta, žr. ten pat, p. 355, 418. Istoriografijoje egzistuoja kiti pilių Livonijoje skaičiai. J. Jasnowskio sudarytame sąrašė iš viso nurodytos 27 pilys, kuriose 1560–1566 m. buvo įgulos ar į jas buvo siunčiama amunicija. 1567 m. išleistoje Martyno Kwiatkowskio knygelėje „Visos Livonijos žemės aprašymas“ Lenkijos karaliui, t. y. Žygimantui Augustui, priskiriamos 32 pilys, tačiau nenurodoma, kuriose iš jų yra įgulos iš LDK. Tačiau mūsų turimi šaltiniai šių skaičių nepatvirtina.

LDK pasienio su Maskva pilys, kaip nurodo vienas to meto šaltinis, skirstytos į padniepior ir padauguvio. 1557 m. telkiant kariuomenę į Livonijos pasienį 7 rotmistrams iš 6 pilių (Oršos, Mstislavlio, Gomelio, Astrynos, Drysos, Breslaujos ir Drukšių) su 1000 karių buvo nurodyta vykti į Vilnių³⁸. Dokumente labai mažai informacijos apie tai, kiek karių liko pasienyje. Jame nurodoma, kad įgulos turėjo likti Gomelyje ir Astrynoje. Vis dėlto manytume, kad jų turėjo likti daugiau, ir kitų įgulų nepaminėjimą vertintume tik kaip dokumento redakcijos nepilnumą. Šis sąrašas, be abejonės, nėra galutinis. Jame nėra tokių pasienio pilių kaip Kijevas, Vitebskas, Mstislavlis. Šiuo metu didžiausias turimas LDK pasienio pilių ir įgulų sąrašas datuojamas 1569 m., kai į 11 pasienio³⁹ pilių buvo pasiūsta 2550 pėstininkų⁴⁰. Tais pačiais metais Lenkijos karalystei perėmus dalį LDK pietrytinių žemių ten buvo pasiūsti ir lenkų samdiniai. 500 jų buvo įkurdinta Kijeve, po 100 Kaneve, Čerkasuose, Baltojoje Cerkvėje, Vinicoje, Braslavlyje⁴¹.

Iš to, kas buvo pasakyta, galima būtų daryti prielaidą, kad minimaliai pasieniui su Maskva apsaugoti LDK galėjo naudoti apie 1500 karių, įgulos vienu ar kitu metu fiksuojamos iš viso 16 pilių⁴².

Taigi prasidėjus Livonijos karui vien pasienio apsaugai LDK galėjo laikyti apie 3 tūkst. pėstininkų. Toliau apžvelgsime, kiek maždaug LDK galėjo samdyti karių atskirais metais.

1557 m. Pasvalio karinėje kampanijoje, užbaigusioje sąlyginai ramų LDK istorijos periodą ir tapusioje naujų karų su Maskva pradžia, skirtingais istorikų skaičiavimais galėjo dalyvauti nuo 50 tūkst. iki 100 tūkst. karių iš LDK ir Lenkijos karalystės⁴³. Tokius skaičius lėmė du pagrindiniai šaltiniai: Motiejaus Strykowski kronika, kurioje nurodoma dalyvavus 100 tūkst. karių⁴⁴, ir K. Górsčio publikuotas Pasvalio kampanijoje dalyvavusių dalinių sąrašas⁴⁵. Jis sudarytas anoniminio autoriaus, šiuo metu žinomas iš vėlyvesnio nuorašo, esančio sąsiuvinyje su įvairiais Lenkijos karalystės dokumentais

³⁷ Kavalerijos dydžio prie pilių įgulų vertindami galutinius rezultatus nepriskaičiuosime, nes ji dalyvaudavo ir karo veiksmuose, o šią informaciją turime iš kitų šaltinių.

³⁸ Nurodymas pėstininkų rotmistrams vykti į Vilnių, 1557 m. kovo 17 d., *LM kn. 37*, p. 213.

³⁹ Mstislavlis, Vitebskas, Gomelis, Čašnikai, Lepelis, Borysovas, Dysna, Voroničiai, Orša, Suražas, Čečerskas. Pėstininkų rotmistrų sąrašas 1569 m. rugsėjo 30 d., *LM kn. 532(10)*, dok. 72, p. 86.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Prie Karūnos prijungtos pilys, [1569], *AGAD, ASK III*, s. 287–288.

⁴² Viso LDK gynybinių pilių tinklo nustatymui ir jų gynybos organizavimui reikia atskiro tyrimo.

⁴³ T. Korzonas – 100 tūkst. (T. K o r z o n, *Organizacja wojskowa Litwy w okresie Jagiellońskim, Rocznik towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie*, t. II, 1908, s. 343); S. Sužiedėlis, išanalizavęs šaltinius (K. Górsčio publikacijos, atrodo, jis nematė), teigia, kad galėjo būti ir mažiau nei 50 tūkst. karių. (S. S u ž i e d ė l i s, *min. veik.*, p. 82). Panašios nuomonės laikosi ir B. Dundulis (B. D u n d u l i s, *min. veik.*, p. 166); J. Jasnovskis – 70 tūkst. (J. J a s n o w s k i, *Mikolaj Czarmy...*, s. 180); Kotarskis – 50 tūkst. (H. K o t a r s k i, *min. veik.*, p. 102).

⁴⁴ M. S t r y j k o w s k i, *min. veik.*, p. 410.

⁴⁵ K. G ó r s k i, *Historia jazdy polskiej*, s. 303–305.

(vėliausias iš 1567 m.). Jame surašyti visi dvaro daliniai, kai kurie su vadais, lietuvių daliniai, patrankos. Sąrašo gale yra tekstas, greičiausiai priskirtinas perrašinėtojiui, kuriame teigiama, kad lietuvių turėjo būti daugiau nei 50 tūkst., nurodomos trys priežastys dėl ko taip gausiai susirinkta. Reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad K. Górszkiego publikacijoje yra nemažai klaidų ir praleidimų. Tarp lietuviškų dalinių neįrašyta 1000 pėstininkų, Žemaičių seniūno būrys sumažintas 10 kartų (trūksta vieno nulio) ir pan. Skaičiuojant pagal patį šaltinį iš viso yra surašyti 56 374 kariai⁴⁶, iš jų LDK priskiriama 27 120 karių. Tarp jų buvo 1000 samdomų raitelių bei 1000 samdomų pėstininkų. Likusieji 25 120 įvardytini kaip ponų daliniai. Tam tikrų netikslumų galima rasti ir pačiame dokumente⁴⁷, tačiau tai jau atskiro tyrimo problema.

Bandant atsakyti į klausimą, kiek 1557 m. LDK iš viso turėjo samdinių, reiktų atsižvelgti į keletą faktorių. Pirmiausia mūsų jau minėtas 1000 pėstininkų atitraukimas iš Maskvos pasienio. Akivaizdu, kad net ir įvertinant 1556 m. pratęstas paliaubas su Maskva⁴⁸, pasienyje turėjo likti įgulos. Taip pat svarbu tai, kad aptariamai karinei kampanijai seniai buvo ruošiamasi, 8 tūkst. raitelių bei 200 pėstininkų kariuomenė buvo sutelkta 1555 m.⁴⁹, paskui 1556 m. antroje pusėje prie Saločių⁵⁰, 500 raitelių po šios akcijos buvo palikta sienų apsaugai⁵¹. 1557 m. kariuomenė buvo pradėta telkti nuo pat metų pradžios, sausio 15 d. lenkų samdiniams jau buvo išmokėti pinigai⁵², Romanui Sanguškai buvo nurodyta atvesti specialiai šiai akcijai samdymus karius⁵³.

Trumpam reiktų sustoti prie lenkų karių, kurių 1557 m. sausio 15 d. buvo nusamdyta 2500 raitelių ir 3690 pėstininkų⁵⁴. Jie tradiciškai yra priskiriami Lenkijos kariuomenei,

⁴⁶ K. Górszkiego publikacijoje yra kelios klaidos, dėl kurių buvo nepriskaičiuota 12 220 karių. Mūsų pateikiami duomenys paskaičiuoti pagal šaltinio mikrofilmą, saugomą Varšuvos nacionalinėje bibliotekoje. Originalas saugomas: *Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu*, Nr. 1638/II.

⁴⁷ Tarkim, yra nurodomi du atskiri LDK pareigūnai, išrengę atskirus būrius: Trakų kaštelionas (iš viso 660 karių), Žemaitijos seniūnas (12 tūkst. karių). 1557 m. šias pareigybes užėmė Jeronimas Chodkevičius, 1567 m. surašymui išrengęs 122 žirgus ir 62 pėstininkus. G. K i r k i e n ė, Chodkevičių vaidmuo LDK politinio elito struktūroje XV–XVI a. Daktaro disertacija, Vilnius, 2005, p. 220, *Vilniaus nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*. Panašių klausimų šaltiniui galima iškelti ir daugiau.

⁴⁸ E. G u d a v i č i u s, *Lietuvos istorija*, p. 604.

⁴⁹ R. R a g a u s k i e n ė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris...*, p. 66.

⁵⁰ E. G u d a v i č i u s, *Lietuvos istorija*, p. 605; R. R a g a u s k i e n ė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris...*, p. 67.

⁵¹ Žygimanto Augusto laiškas Mikalojui Radvilai Juodajam, 1556 m. lapkričio 20 d., *Listy*, nr 187, s. 321.

⁵² Lenkų samdinių, siunčiamų į Livoniją, sąrašas, 1557 m. sausio 15 d., *AGAD, ASK III-01*, mf. A-200162.

⁵³ S. S u ž i e d ė l i s, min. veik., p. 82.

⁵⁴ *ASK III, 01*, s. 68–72; M. P l e w c z y ņ s k i, *Materiały do zagadnienia...*, s. 327.

tačiau Žygimanto Augusto 1556 m. lapkričio 20 d. laiške Mikalojui Radvilai Juodajam rašoma, kad jis sumokės lenkų samdiniams už vieną ketvirtį, o toliau tai jau LDK problema⁵⁵. Remiantis šia citata lenkų karių išlaikymą 2 ketvirčius (akcija užsitęsė iki rugsėjo) tenka priskaičiuoti prie LDK išdo išlaidų.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie 1557 m., galime konstatuoti, kad LDK samdomosios kariuomenės turėjo būti daugiau nei 2 tūkst. Prie šio skaičiaus vertėtų pridėti bent 500 pėstininkų, kurie turėjo likti pasienyje su Maskva, ir galbūt 500 raitelių, kurie 1556 m. antroje pusėje buvo palikti sienų apsaugai, bei mūsų minėtus lenkų karius.

1559 m. karinė kampanija prasidėjo tik metų pabaigoje. Iš gruodžio 23 d. ir 1560 m. sausio 8 d. instrukcijų žinome, kad į Livoniją pasiųstiems kariams vadovavo Jurijus Zenovičius ir Jonas Chodkevičius, akcijoje dalyvavo Astikas ir kunigaikštis Polubenskis. M. Strykowskio teigimu, į Livoniją iškeliavo 500 raitelių ir 500 pėstininkų⁵⁶. Taip pat buvo pasiūstas, Žygimanto Augusto žodžiais tariant, specialus būrys į pagalbą Livonijos armijai⁵⁷. Šiuo metu žinome po 4 kavalerijos ir pėstininkų rotmistrus arba 674 ir 450 karius. Šie skaičiai tikrai neatitinka realios situacijos. Manytume, jų buvus bent jau tiek pat kiek Pasvalio akcijoje.

1560 m. prasidėjo pirmieji susidūrimai su Maskvos kariuomene⁵⁸, birželio mėnesį LDK į Livoniją pasiuntė 29 tūkst. karių kariuomenę, vadovaujamą Jeronimo Chodkevičiaus ir Aleksandro Polubenskiego⁵⁹, o Mikalojus Radvila Juodasis vedė derybas Sėlpilyje dėl lietuvių įgulų įkurdinimo Livonijoje⁶⁰. Jų rezultatu tapo metų pabaigoje išrengti 1750 samdytų pėstininkų, kurie buvo išdėstyti 9 pilyse⁶¹. Dar 1000 samdinių karo veiksmuose Livonijoje vadovavo Jeronimas Chodkevičius⁶². Taigi 1560 m. vien pėstininkų LDK turėjo nusamdyti apie 3 tūkst. (įvertinant ir Maskvos pasienio apsaugą) bei mažiausiai 1000 raitelių.

1561 m. M. Strykowski rašė, kad visa Lietuvos žemė buvo pasiūsta į Livoniją prieš Maskvą⁶³. Samdomosios kariuomenės istorijoje šie metai pasižymi dideliu šios

⁵⁵ Laiškas Mikalojui Radvilai Juodajam, 1556 m. lapkričio 20 d., *Listy króla...*, nr 187, s. 320: „już bely i służebni z Litwy, i tu drudzy służebni z Polski, którym z Polski służebnym my tu już jednę ćwierć lata zapłaciemy; ale druga ćwierć lata tym polskim służebnym i służebnym litewskim, aby cała służba bela zaplacona, tam to obmyślawajcie...“

⁵⁶ M. S t r y j k o w s k i, min. veik., p. 411.

⁵⁷ Raštas etmonams Jonui Chodkevičiui ir Jurijui Zenovičiui, 1560 m. sausio 8 d., *AOH3P*, № 26-7, c. 108–109.

⁵⁸ B. D u n d u l i s, min. veik., p. 72.

⁵⁹ J. J a s n o w s k i, *Mikolaj Czarny...*, s. 264.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Į Livoniją išsiųsti samdiniai, 1560 m. gruodis, *LM kn. 564(7)*, dok. 14, p. 38; Kai kurių į Livoniją išrengtų karių sąrašas, 1560 m. lapkričio 30 d., F. B i e n e m a n, *Briefe...*, S. 177.

⁶² M. S t r y j k o w s k i, min. veik. p. 411.

⁶³ Ten pat.

kariuomenės pagausėjimu. Į Livonijos pilis buvo pasiūsta daugiau kaip 1458 pėstininkų ir 1608 raitelių⁶⁴ (žr. 3 lentelę), rugpjūtį ten atvyko 2304 lenkų raiteliai ir 1200 lenkų pėstininkų, vadovaujamų Floriano Zebrzydovskio⁶⁵. Tuo pat metu Žygimantas Augustas nurodė Mikalojui Radvilai Rudajam, kad žiemai nusamdytų 2 tūkst. raitelių iš LDK⁶⁶. Šiai informacijai neprieštarauja ir žinomi 24 kavalerijos rotmistrai (1898 karių). Pagal rotmistrus apskaičiuotas pėstininkų skaičius (21 ir 2708) yra artimas mūsų nustatytam 3 tūkst. karių, reikalingų pasienio apsaugai, skaičiui.

1562 m. Politinėje istorijoje šie metai svarbūs pasibaigusiomis paliaubomis su Maskva⁶⁷. 1562 m. samdomosios kariuomenės istorijoje yra vieni iš tų metų, kuriuos tyrinėjant padeda jau skyriaus pradžioje aprašyti metodai. Vienintelė turima informacija – 24 kavalerijos ir 12 pėstininkų rotmistų, kas rodytų tais metais mažiausiai galėjus būti beveik 4 tūkst. samdytų raitelių. Pėstininkų, remiantis pilių igulų skaičiavimais, manytume buvus apie 3 tūkst.

1563 m. LDK prasidėjo nesėkmingai – vasario 15 d. rusų kariuomenė puolė Polocką. Jame spėjama buvus apie 6 tūkst. karių, iš kurių: 750 lenkų kavalerijos, 700 pėstininkų⁶⁸. Mikalojaus Radvilo Rudojo žinioje, M. Strykowski teigimu, buvo 2 tūkst. lietuvių karių ir 1400 lenkų⁶⁹. Kitų istorikų teigimu, iš viso M. Radvilos žinioje galėjo būti apie 5 tūkst. karių⁷⁰. Su šiais įvykiais susijęs ypač didelis jėgų įtempimas, buvo griebtasi netradicinių priemonių. Prieš pat Polocko užėmimą (vasario 6 d.) Ponų tarybos vardu buvo išleistas kreipimasis, kad niekas neliktų namuose ir skubėtų į kariuomenės susirinkimo vietą. Už tarnybą žadėta mokėti priklausomai nuo ginkluotės, be atlyginimo, kuris tuometinėmis kainomis buvo didelis, bajorai taip pat buvo skatinami leidimu plėšti⁷¹. Birželio mėnesį vykusiame Vilniaus seime buvo pasunkinta karo prievolė – šalia dviejų raitelių reikėjo išstatyti vieną pėstininką, likusieji galintys kariauti turėjo tarnauti už pinigus. Ūkyje leista palikti po vieną vyrą. Už nėjimą grasinta bausmėmis⁷². Bajorai siūlė kreiptis į Lenkiją pagalbos⁷³. Lenkijos karalystės Parčovo seimas patenkino LDK prašymą ir į Livoniją pasiuntė Martino Zborowskio vadovaujamus

⁶⁴ Į Livoniją pasiūtų kuopų sąrašas, [1561], *LM kn. 564(7)*, dok. 18, p. 40.

⁶⁵ J. J a s n o w s k i, *Materiały...*, s. 297–298; Kur turi būti išdėstyti lenkų samdiniai, [1561], *LM, kn. 564(7)*, dok. 66, p. 77.

⁶⁶ Žygimanto Augusto laiškas Mikalojui Radvilai Rudajam, 1561 m. rugpjūčio 22 d., *Listy króla...*, nr 205, s. 346.

⁶⁷ E. G u d a v i č i u s, *Lietuvos istorija*, p. 604.

⁶⁸ А. Л. Х о р о ш к е в и ч, *min. veik.*, p. 325.

⁶⁹ М. S t r y j k o w s k i, *min. veik.*, p. 413.

⁷⁰ А. Л. Х о р о ш к е в и ч, *min. veik.*, p. 332; R. R a g a u s k i e n ė, *LDK kancleris...*, p. 76.

⁷¹ Įsakymas eiti į karo tarnybą, 1563 m. vasario 6 d., *LM kn. 564(7)*, dok. 149, p. 139.

⁷² Karinės prievolės atlikimo tvarka, 1563 m. birželio 19 d., *LM kn. 38*, p. 421v.

⁷³ Didžiojo kunigaikščio atsakymai į bajorų prašymus 1563 m. Vilniaus seime, 1563 m. birželio 19 d., *РНБ, m. XXX*, c. 324–325.

samdinius⁷⁴, iš viso 5167 raitelius ir 3600 pėstininkų⁷⁵. Dar vienas nevysiškai tipiškas samdymas vykdytas 1563 m. IV ketvirtį. Didžiojo kunigaikščio laiške, išsiuntinėtame pasienio su Maskva seniūnams, be kita ko, buvo raginama priimti savanorius (nebūtinai bajorus) už atskirą mokestį⁷⁶.

Taigi 1563 m. buvo ypač daug įvairių samdos atvejų ir nėra jokių šaltinių, atskleidžiančių, kiek buvo išleista. Mūsų rotmistrų sąrašas – 10 kavalerijos ir 25 pėstininkų – kaip niekad neatitinka realios padėties, tačiau tai vienintelė patikima informacija.

1564 m. Nors išliko daug pergalės prie Ulos aprašymų, apie 1564 m. tarnavusius samdinius tikslios informacijos neturime. M. Strykowski teigimu, ten buvo sutelkta apie 4 tūkst. karių, dar 2 tūkst. karių, vadovaujamų Filono Kmitos, turėjo stebėti kitos Maskvos kariuomenės dalies judėjimą (ji, gavusi informaciją apie pralaimėjimą, pasiskubino palikti LDK teritoriją)⁷⁷. Ulos mūšio šaltinius analizavusi R. Ragauskienė pateikia 21 „Radviliadoje“ nurodytą mūšio dalyvį⁷⁸. Šį sąrašą palyginus su turimais šaltiniais paaiškėjo, kad visi dalyviai, išskyrus 3, Livonijos karo metu buvo rotmistrais, 2 turėjo pėstininkų kuopas. Šį sąrašą galime papildyti 4 rotmistrais. Du iš jų minimi M. Strykowski Ulos mūšio aprašyme⁷⁹, kiti du žinomi iš su mūšiu nesusijusių šaltinių. Taigi atmetę karinę vadovybę gauname 21 kavalerijos rotmistrą⁸⁰. Pėstininkų rotmistrų sąrašas gana skurdus (žinomi 4 rotmistrai), todėl tenka naudotis pilių įgulų paskaičiavimu, taigi pagal turimą informaciją 1564 m. galėjo tarnauti apie 3318 raitelių ir 3 tūkst. pėstininkų.

1565 m. Svarbiausia metų informacija – pirmas mūsų laikotarpyje seimo nutarimas, nustatantis samdomosios kariuomenės dydį. Iš jo sužinome, kad šalia anksčiau tarnavusių 4 tūkst. raitelių, buvo numatyta išrengti dar 4 tūkst.⁸¹ Šiuos raitelius ponai pusę metų apsiėmė išlaikyti savo sąskaita, vėliau šie pinigai jiems turėjo būti sugrąžinti. Sprendžiant iš M. Liubavskio surinktos informacijos, greičiausiai šį seimo nutarimą pavyko įgyvendinti. Šiuo metu turime informaciją apie 2300 išrengtų samdinių: Jonas Chodkevičius – 1200, kunigaikštis Andrejus Michailovičius Kurbskis – 400, Eustachijus Valavičius – 250, Grigalius Vaina – 150, Jonas Šimkovičius – 100, Povilas Sapiega – 100, Filonas Kmita – 100 karių⁸². Kadangi pagal naują nutarimą tarnyba

⁷⁴ J. J a s n o w s k i, *Mikolaj Czarny...*, s. 318.

⁷⁵ M. P l e w c z y ņ s k i, *Materiały do zagadnienia...*, s. 329.

⁷⁶ Žygimanto Augusto laiškas pasienio seniūnams, [? m.] *РНБ, m. XXX*, c. 750.

⁷⁷ M. S t r y j k o w s k i, *min. veik.*, p. 414–415.

⁷⁸ R. R a g a u s k i e n ė, 1564 m. Ulos kautynės..., p. 170.

⁷⁹ *Ten pat.*

⁸⁰ Kadangi didesnė sąrašo dalis atitinka tikrovę, būtume linkę manyti, kad tie 3 asmenys irgi galėjo būti rotmistrai.

⁸¹ Karaliaus universalas, skiriantis Joną Chodkevičių į pasienio tarnybą, 1565 m. spalio 18 d., *Археографический сборник документовъ, относящихся къ истории съверозападной Руси*, т. 3, Вильно, 1868, № 42, с. 139.

⁸² M. Л ю б а в с к и й, *min. veik.*, p. 688.

prasidėjo nuo lapkričio mėn., skaičiuosime, kad tais metais 3 ketvirčius tarnavo 4 tūkst. ir 1 ketvirtį – 8 tūkst. raitelių.

1566 m. kariniais įvykiais nepasižymėjo. Kai kurie istorikai laikotarpį po Ulos mūšio net linkę vadinti „tingiuoju karu“⁸³. 1566 m. jau apima turbūt vienas išsamiausių mūsų turimų dokumentų – Jono Chodkevičiaus 1566–1567 m. Livonijoje karo reikėms išleistų asmeninių pinigų ataskaita⁸⁴. Ji svarbi ne tiek savo pateikiamais skaičiais, nes joje praktiškai nenurodomi pėstininkai, kurie būdavo įkurdinami pilyse, bei raitarai ir knechtai, kurių turėjo būti gerokai daugiau, nei nurodoma ataskaitoje⁸⁵. Daug svarbesnis šios ataskaitos bruožas – galimybė pasižiūrėti, kaip kito dalies LDK kariuomenės dydis per 7 ketvirčius. 1566 m. LDK, pagal turimus šaltinius, galėjo samdyti apie 5200 raitelių (Livonijoje vidutiniškai 3 tūkst. raitelių bei 2370 raiteliai pagal rotmistrų pavardes). Apie pėstininkus informacija gerokai kuklesnė – žinome tik 6 rotmistrus – 900 karių, tad kaip ir kitais atvejais skaičiuosime jų buvus 3 tūkst. karių.

1567 m. buvo daug karinių įvykių – kelios lauko etmono Romano Sanguškos pergalės bei nepavykusi Radaškovičių operacija. Metų pradžioje vykęs Gardino seimas vėl numatė, kiek kariuomenės bus samdoma. Šįkart pasiryžta samdyti 6 tūkst. raitelių ir 4 tūkst. pėstininkų, pinigus numatyta surinkti iš dvejiems metams nustatytų mokesčių, dalį pinigų pasiskolinant⁸⁶. Dėl kariuomenės surašymo tais metais užfiksuota labai daug rotmistrų, iš viso 53 arba 8558 raiteliai. Šių metų situacija kaip niekad komplikuota. 10 tūkst. karių numatyta samdyti bent pusei metų, lieka neaišku, kas vyko kitą pusę metų ir kaip tai galima būtų apskaičiuoti. Dėl susidariusios situacijos, manome, kad logiškiausia daryti prielaidą, jog vienodas, seimo nutarimo nustatytas karių skaičius buvo samdomas ištisis metus.

1568 m. tęsėsi R. Sanguškos pergalės, buvo užimta Maskvai priklausanti Ulos pilis⁸⁷. Remiantis rotmistrų sąrašu teigti, kad tais metais tarnavo 2686 raiteliai ir 750 pėstininkų, tačiau po didžiausio per Livonijos karą 1567 m. samdymo tikėtina, kad jų galėjo likti ir daugiau.

1569 m. aktyvesnių karinių veiksmų nebuvo, buvo prasidėjusios derybos dėl paliaubų, nusamdyta apie 3 tūkst. raitelių ir dar tiek pat pėstininkų.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad Livonijos karo metu samdomosios kariuomenės dydis svyravo nuo 2–3 tūkst. karo pradžioje iki daugiau nei 10 tūkst. 1565 ar 1567 m. karių iš LDK (žr. 4 lentelę).

⁸³ E. G u d a v i č i u s, *Lietuvos istorija*, p. 630.

⁸⁴ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 116.

⁸⁵ Žygimanto Augusto laiškas Jonui Chodkevičiui, 1566 m. lapkričio 6 d., *Teki Naruszewicza 75*, dok. 162, p. 726.

⁸⁶ 1567 m. Gardino seimo nutarimai, *DMAMIO*, c. 454.

⁸⁷ M. S t r y j k o w s k i, min. veik., p. 418.

4 lentelė. LDK samdomų karių skaičius įvertinus visus šaltinius

	1557	1559	1560	1561	1562	1563	1564	1565	1566	1567	1568	1569
Kavalerija	1 500	1 500	1 000	2 000	3 792	2 686	3 318	8 000	5 200	6 000	2 686	3 180
Pėstininkai	1 500	1 500	300	3 000	3 000	3 600	3 000	3 000	3 000	4 000	3 000	4 000
Iš viso	3 000	3 000	4 000	5 000	6 792	6 286	6 318	11 000	8200	10 000	5 686	7 180

Atlyginimas

LDK, kaip ir Lenkijos karalystėje, kariai buvo samdomi ketvirčiui metų, už šį laikotarpį jiems buvo mokamas atlyginimas. Tiek šaltiniuose, tiek ir historiografijoje įprasta kalbėti apie vienam kariui už ketvirtį mokamą atlyginimą. Šios taisyklės laikysimės ir mes. Siekdami aiškumo, tekste visus atlyginimus nurodysime kapomis grašių⁸⁸.

Šio klausimo historiografija nėra gausi. Ilgą laiką buvo remiamasi M. Liubavskio išsakytu pastebėjimu, kad samdos kainos buvo padidintos 1567 m.: šauliams nuo 2 iki 3 kapų grašių, knechtams nuo 5 iki 12 lenkiškų auksinų, lenkų kariams nuo 4 iki 5, o vėliau iki 6 kapų grašių⁸⁹. Šią informaciją perėmė tiek lietuviškoji⁹⁰, tiek ir lenkiškoji historiografija⁹¹. Nepaisant savo aktualumo, samdinių atlyginimo klausimo kompleksiskai neištyrinėjo ir M. Bochanas⁹². Puškorius tyrinėjusio D. Barono teigimu, šiai kariuomenės daliai atlyginimas buvo mokamas pagal sugebėjimus⁹³, tuo tarpu mokėjimuose samdiniams, kaip netrukus pastebėsime, galima įžvelgti tam tikrą sistemą.

Teise nustatinėti samdos kainas LDK dalijosi trys institucijos – didysis kunigaikštis, didysis etmonas ir seimas, patariamąjį balsą turėjo Ponų taryba. Dažniausiai tai atlikdavo valdovas, kurio vardu rotmistrams būdavo siunčiami kviečiamieji raštai. Kaip galima spręsti iš šaltinių, kartais jis tardavosi⁹⁴ arba leisdavo šį klausimą spręsti

⁸⁸ Šaltinyje ar naudojamame tekste auksiniais pateiktas sumas nurodysime skliaustuose šalia sumos kapomis grašių. Verčiant į kapas grašių laikysimės M. Liubavskio pateikto santykio, t. y. 1 lenkiškas auksinas lygus 24 lietuviškiems grašiams arba 1 kapa grašių lygi 2,5 lenkiško auksino. Skaičiuojant taip pat įvertinta, kad 1 kapą sudaro 60 lietuviškų grašių, o lenkišką auksiną sudaro 30 lenkiškų grašių.

⁸⁹ M. Л ю б а в с к и й, min. veik., p. 775.

⁹⁰ E. G u d a v i č i u s, Lietuvių pašauktinės kariuomenės..., p. 108; D. B a r o n a s, min. veik., p. 30.

⁹¹ H. K o t a r s k i, min. veik., p. 103.

⁹² Ю. М. Б о х а н, min. veik., p. 38–39.

⁹³ D. B a r o n a s, min. veik., p. 28.

⁹⁴ Žyгимanto Augusto laiškas Filonui Kmitai, kuriame dėkoja už pergalę prie Ūlos ir pažada apmokėti nuostolius, patirtus mūšyje, 1564 m. balandžio 20 d., *Археологический сборник...*, т. 4, № 60, с. 209: „въдь же за причиною пана гетмана великого, а звлаца для послуги вашею, которую есте значне намъ такъ яко обадва панове гетмани, великий и дворный, намъ залецають...“

etmonui⁹⁵. Plečiantis bajorų teisėms ir vis didesnę reikšmę valstybės gyvenime įgau-
nant seimui, pastarasis siekė veikti ir šią valstybės gyvenimo sferą, tuo labiau, kad
nuo samdos kainų iš dalies priklausė mokesčių našta. Livonijos karo metu pirmą
kartą kainos reguliuotos turbūt 1563 m. Vilniaus seime. Informaciją apie tai randame
Žygimanto Augusto laiške Filonui Kmitai, sveikinančiame su pergale prie Ulos. Įdo-
mi laiško retorika. Valdovas rašo, kad jam „nelinksma“ keisti seimo nutarimą ir, kad
jam „nederėtų“ to daryti, tačiau remdamasis abiejų etmonų rekomendacijomis bei
atsižvelgdamas į mūšyje patirtus nuostolius, ateinančiam pusmečiui padidina atlygi-
nimą⁹⁶. Kitokio pobūdžio yra 1565 m. Trabų seimo nutarimas. Juo, kitaip nei Vil-
niaus seimo nutarimu, rotmistrams, apsiėmusiems pusę metų išlaikyti karius už savo
pinigus, buvo garantuota didesnė samdos kaina – 5 kapos grašių⁹⁷. Samdos kainos
nustatinėtos 1566/1567⁹⁸ ir 1568⁹⁹ m. Gardine vykusiuose seimuose. Kaip šiuos
nutarimus vertino didysis kunigaikštis, sužinome iš jo laiško Mikalojui Radvilai Ru-
dajam, kuriame, be kita ko, rašoma: „Prie to Gardino susitarimas ir nutarimas buvo
samdiniam mokėti po 4 kapas. Tačiau už tą sumą jokių būrių, tų, kurių į tą valstybę
pasiųsti turėtume surasti nepavyko, tuomet jiems po 15 auksinių už žirgą užmokėjo-
me...“¹⁰⁰. Turimi šaltiniai leidžia teigti, kad į seimų nutarimus būdavo atsižvelgiama
tik tuomet, kai jie neprieštaravo susidariusiai situacijai. Jie neatspindi visos kainų
įvairovės.

Kaip rodo šaltiniai, samdos kaina per visą tiriamąjį laikotarpį kito, vienu metu
tarnaujantys ir panašią tarnybą atliekantys kariai galėjo gauti skirtingus atlyginimus
(5 lentelė).

⁹⁵ Filono Kmitos kuopai skirtų pinigų sąskaita, 1570 m. gruodžio 30 d., ten pat, Nr. 67, p. 236:
„водль нового постановенья его милости пана гетмана пришло его милости дати на каждого
коня по три копы грошы...“

⁹⁶ Ten pat: „нераднбысьми того бымь отмънили и не до конца ся намъ годить...“

⁹⁷ Užmokesčio patvirtinimas dvaro maršalui Eustachijui Valavičiui, 1565 m. gruodžio 1 d.,
М. Л ю б а в к и й, min. veik., priedas Nr. 54, p. 156.

⁹⁸ Žygimanto Augusto laiškas Mikalojui Radvilai Rudajam, 1567 m. gegužės 16 d., *Listy króla...*,
nr 309, s. 527.

⁹⁹ 1568 m. Gardino seimo nutarimai, *ДМАМЮ*, с. 469.

¹⁰⁰ Žygimanto Augusto laiškas Mikalojui Radvilai Rudajam, 1567 m. gegužės 16 d., *Listy króla...*,
s. 527: „K‘temu iż grodzieńska namowa i postanowienie takie byto, aby wszyscy po 4 kopach służebne
mieli. Ale iżeśmy tu żadną miarą po tych pieniądzach, tych których sobą tam do onego państwa
wywieść mamy dostać nie mogli, tedyśmy jem po piętnaście złotych na koni postapili“.

5 lentelė. Kavalerijos samdomo kario atlyginimo kaita 1563–1567 m.

Tarnybos laikas		Kariui mokama suma (už ketvirtį)	
nuo	iki	Livonija	Rytų pasienis
1563-10-18	1564-05-16	–	3,5/4 kapų grašių
1564-05-21	1564-11-21	–	5 kapos grašių
1565-11-11	1566-04-28	5 kapos grašių	5 kapos grašių
1566-04-28	1566-06-23		3,3 kapos grašių
1566-06-23	1566-09-15	4 kapos grašių	3 kapos grašių
1566-09-15	1566-12-08	5 kapos grašių	4 kapos grašių
1566-12-08	1567-06-01	4 kapos grašių	4 kapos grašių
1567-07-25	1567-10-19	5 kapos grašių	
1567-12-01	–	6 kapos grašių	–
1568-04-14	–	–	4 kapos grašių
1569-06-28	–	–	5 kapos grašių
		–	4 kapos grašių

Parengta remiantis: Žygimanto Augusto laiškas Filonui Kmitai, kuriame dėkoja už pergalę prie Ulos ir pažada apmokėti nuostolius, patirtus mūšyje, 1564 m. balandžio 20 d., *Археографический сборник...*, т. 4, № 60, с. 209; Filono Kmitos kuopai skirtų pinigų sąskaita, 1570 m. gruodžio 30 d., ten pat, Nr. 67, p. 236–237; Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 116; Kavalerijos rotmistrų sąrašas, kuriame nurodoma, kur jiems ir jų kuopoms turi būti sumokėta alga, 1567 m. gruodžio 1 d., *LM, kn. 531(9)*, dok. 16, p. 45–46; Žygimanto Augusto raštas K. Višnioveckui 200 žirgų kuopai, 1568 m. balandžio 14 d., *Archiwum xx. Sanguszków...*, s. 231; Raštas, kuriuo skiriami pinigai samdiniams, 1569 m. birželio 28 d., *LM kn. 532 (10)*, dok. 40, p. 60.

Pirmą tikslią informaciją apie samdos kainas mūsų tyrinėjamame laikotarpyje turime iš 1564 m. Iš po pergalės prie Ulos upės Žygimanto Augusto išsiųsto laiško Černobylio seniūnui ir rotmistru Filonui Kmitai sužinome, kad tuo metu vasarą buvo mokama po 3,5 kapos grašių raiteliui už ketvirtį, o žiemą – po 4 kapos grašių. Atsižvelgdamas į rotmistro nuopelnus, didysis kunigaikštis šią samdos kainą pakėlė iki 4 kapų grašių (ir vasarą) ir dar po 1 kapą grašių ketvirčiui pridėjo nuostoliams, patirtiems mūšyje, atlyginti. Šios sumos buvo numatytos artimiausiam pusmečiui¹⁰¹.

¹⁰¹ Žygimanto Augusto laiškas Filonui Kmitai, kuriame dėkoja už pergalę prie Ulos ir pažada apmokėti nuostolius, patirtus mūšyje, 1564 m. balandžio 20 d., *Археографический сборник...*, т. 4, № 60, с. 209.

1565 m. užsibrėžus šalia tarnaujančių 4 tūkst. raitelių nusamdyti dar 4 tūkst., buvo priimtas nutarimas didikams, savo pinigais išlaikysiantiems kuopas pusę metų, vėliau sumokėti po 5 kapas grašių už ketvirtį metų išlaikyta raitelį¹⁰².

Kaip matome iš 5 lentelės, labai didelė atlyginimų įvairovė buvo 1566 m. Livonijoje likęs jų dualizmas. Skirtingus atlyginimus gavo ir pačiam etmonui tarnavę kariai. Iš 700 Jono Chodkevičiaus būrio raitelių 400 buvo mokėta po 5 kapas grašių, likusiems 300 – po 4 kapas grašių¹⁰³, tuo tarpu Filono Kmitos kuopos kariams mokėta iki 3 kapų grašių, 3,3 kapos grašių sietinos su trumpesniu tarnybos laiku¹⁰⁴. Užmokesčio sumažinimas matyt, sietinas su noru samdinių sąskaita sumažinti Trabų seimo nutarimo pasekmes ir buvo numatytas pusė metų, tačiau neigiamai sureagavus LDK pasienio su Maskva samdiniams, Livonijoje mažinti atlyginimų nesiryžta¹⁰⁵.

1567 m. sausio mėn. seimo nutarimu pasiryžus padidinti samdinių skaičių iki 10 tūkst.¹⁰⁶ panašu, kad susidurta su samdinių trūkumu, tai privertė kelti samdos kainas¹⁰⁷. Vasario mėnesį buvo išduotas dokumentas, kuriame nurodoma raiteliams mokėti vietoj keturių 5 kapas grašių¹⁰⁸. Kaip rodo Jono Chodkevičiaus ataskaita¹⁰⁹ ir Žygimanto Augusto laiškas¹¹⁰, maždaug gegužės mėnesį Livonijoje mokestis raiteliams šoktelėjo iki 6 kapų grašių.

LDK pasienyje su Maskva apie kainų padidinimą buvo pradėta kalbėti tik 1568 m. pradžioje. Iš pradžių apie tai lauko etmonui Romanui Sanguškai rašė didysis etmonas Grigalius Chodkevičius¹¹¹, vėliau buvo gautas ir didžiojo kunigaikščio laiškas¹¹². Tai neliko vien tik kalbomis, ir tokia suma rotmistrams buvo mokama. Pasikeitimus galima neblogai pasekti pagal išmokėjimus kunigaikščiui Konstantinui Višnioveckiu, kuriam

¹⁰² Užmokesčio patvirtinimas dvaro maršalui Eustachijui Valavičiui, 1565 m. gruodžio 1 d., М. Л ю б а в с к и й, min. veik., priedas Nr. 54, p. 156.

¹⁰³ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 116.

¹⁰⁴ Filono Kmitos kuopai skirtų pinigų sąskaita, 1570 m. gruodžio 30 d., *Археологический сборник...*, т. 4, № 67, с. 236–237.

¹⁰⁵ Laiškas samdinių reikalų tvarkytojui Aleksandriui Polubenskiui, 1566 m. liepos 18 d., *LM kn. 47*, p. 23.

¹⁰⁶ 1567 m. Gardino seimo nutarimai, *ДМММЮ*, с. 469.

¹⁰⁷ М. Л ю б а в с к и й, min. veik., p. 775.

¹⁰⁸ Raštas Mikalojui Naruševičiui, kad duotų Jonui Chodkevičiui pinigus samdinių Livonijoje atlyginimams, 1567 m. vasario 17 d., *LM, kn. 266*, p. 119v.

¹⁰⁹ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 116.

¹¹⁰ Žygimanto Augusto laiškas Mikalojui Radvilai Rudajam, 1567 m. gegužės 16 d., *Listy króla...*, nr 309, s. 527.

¹¹¹ Grigaliaus Chodkevičiaus laiškas Romanui Sanguškai, 1568 m. sausio 30 d., *Archivum xx. Sanguszków*, t. 7, s. 230.

¹¹² Žygimanto Augusto laiškas Romanui Sanguškai, 1568 m. vasario 28 d., ten pat, p. 239.

1567 m. gruodžio 1 d. buvo mokama po 4 kapas grašių¹¹³, 1568 m. balandžio 14 d. – 5 kapas grašių¹¹⁴, o 1569 m. birželio 28 d. vėl grįžta prie 4 kapų grašių¹¹⁵. Grįžimą prie mažesnės sumos vertintume kaip atsižvelgimą į seimo nutarimus.

Apie pėstininkų atlyginimus turime gerokai kuklesnę informaciją. Žinome, kad pagal minėtą 1567 m. dokumentą šauliams samdos kainos pakeltos nuo 2 iki 3 kapų grašių, pėstininkams – nuo 2 iki 2,48 kapos grašių (5 ir 7 lenkiškų auksinų) arba 200 pėstininkų būrys su maistu ketvirčiui gaudavo 504 kapų ir 40 grašių užmokestį¹¹⁶. Didžiausią atlyginimą gaudavo vokiečių knechtai. Eilinis karys ketvirčiui gaudavo 4,8 kapas grašių, o rotmistro atlyginimas buvo 24 kapos grašių¹¹⁷.

Lenkų kariai, kariaujantys LDK teritorijoje, buvo samdomi už 6 kapas grašių (15 lenkiškų auksinų), o pėstininkai – už 2 kapas grašių (5 lenkiškus auksinus)¹¹⁸. Nuo 1563 m. kavalerijos atlyginimas buvo pakeltas 2 lenkiškais auksiniais.

Apžvelgus pagrindinius samdos kaštus, bent trumpam reikia sustoti prie pavienių ar nestandartinių atvejų.

1559 m. buvo išduotas dokumentas Kijevo vaivadai Konstantinui Ostrogiškiui 200 raitelių, metams raiteliui skiriant 10 kapų grašių. Kaip teigia į šį faktą atkreipęs dėmesį M. Liubavskis, tai reikėtų vertinti kaip papildomą nuolaidą pasienyje tarnaujantiems pareigūnams¹¹⁹. Tokius raitelius nuo tradicinės samdomosios kariuomenės leidžia atskirti skirtingos samdos sąlygos: dokumentai išduodami dažniausiai metams¹²⁰, o finansavimas skiriamas iš vietinių pajamų¹²¹.

Ekstremaliais valstybei momentais, Livonijos karo metu, LDK vadovybė samda bandė naudotis tiek kaip skatinamąja priemone, tiek siekdama suburti kuo daugiau žmonių. Tuomet ji mokėdavo už turimą ginkluotę. Štai 1563 m. žiemą sužinojus apie Maskvos kariuomenės judėjimą link Polocko, bajorai buvo skatinami stoti į kariuomenę. Jiems žadėta mokėti priklausomai nuo ginkluotės: su ietimi, skydu bei ietininkų arkliais – 6

¹¹³ Kavalerijos rotmistų sąrašas, kuriame nurodoma, kur jiems ir jų kuopoms turi būti sumokėta alga, 1567 m. gruodžio 1 d., *LM kn. 531(9)*, dok. 16, p. 45–46.

¹¹⁴ Žygimanto Augusto raštas K. Višnioveckui 200 žirgų kuopai, 1568 m. balandžio 14 d. *Archiwum xx. Sanguszków*, t. 7, s. 231.

¹¹⁵ Raštas, kuriuo skiriami pinigai samdiniams, 1569 m. birželio 28 d., *LM kn. 532(10)*, dok. 40, p. 60.

¹¹⁶ Pėstininkų rotmistų sąrašas, 1567 m., *LM kn. 531(9)*, dok. 17, p. 46.

¹¹⁷ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1565–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 116.

¹¹⁸ W. S e m k o w i c z, *Popis wojska polskiego z lat 1561–1564 i wyobrazone na nich pietna końskie*, *Wiadomości numizmatyczno–archeologiczne*, t. 12, r. 1928–1929, 1930, s. 107.

¹¹⁹ М. Л ю б а в с к и й, *min. veik.*, p. 694.

¹²⁰ Raštas Kijevo vaivada kunigaikščiui Konstantinui Konstantinovičiui Ostrogiškiui, kuriuo skiriami pinigai 200 raitelių kuopai Kijevo pilyje ir Baltojoje Cerkvėje, 1566 m. rugsėjo 3 d., *LM kn. 47*, p. 94.

¹²¹ М. Л ю б а в с к и й, *min. veik.*, p. 694, nuor. 394.

kapos grašių (15 lenkiškų auksinų), kazokiškai ginkluotiems – 4,48 kapos grašių (12 lenkiškų auksinų) pėstininkui – 2 kapas grašių (5 lenkiški auksinai)¹²². IV tų pačių metų ketvirtį samdyti kazokai bei valstiečiai, jiems žadėta mokėti nuo 48 grašių (ir duoti gabalą audinio) pėsčiajam ketvirčiui iki 2 kapų ir 40 grašių ant gero arklio, dar po 24 grašius mokant už papildomus ginklus¹²³.

Apibendrinant galima teigti, kad:

Apie 2 kapas grašių raiteliui buvo mokama pareigūnų kuopoms, ir tai nėra tikroji samdomoji kariuomenė.

3–3,5 kapos grašių raiteliui galėjo būti mokama karo pradžioje, taip pat 1566 m. vieną ketvirtį.

4 kapos grašių raiteliui buvo labiausiai paplitusi ir kelių seimų nustatyta samdos kaina.

5 kapos grašių raiteliui iš pradžių buvo numatytos 1565 m. Trabų seimo nutarimu pareigūnams, savo pinigais išrengiantiems kuopas. Šis nutarimas sąlygojo užmokesčio augimą Livonijoje. Pasienyje su Maskva 5 kapos grašių buvo mokamos, atrodo, tik 1568 m.

6 kapos grašių raiteliui buvo mokamos Livonijoje 1567 m.

M. Liubavskis pastebėjo tik baigiamąjį kainų augimo etapą. Jo užuomazgomis galima būtų laikyti 1563 m., kai lenkų samdiniams vietoj žalos atlyginimo buvo pradėtas mokėti didesnis užmokestis, o jį įtvirtino 1565 m. Trabų seimas. Panašu, kad samdos kaina nepriklausė nuo ginkluotės, kas buvo būdinga Lenkijos karalystėje. Didesnę įtaką kainų skirtumams turėjo tarnybos vieta – Livonijoje daliai karių buvo mokamas didesnis atlyginimas.

Lenkijos samdomoji kariuomenė LDK teritorijoje

LDK karuose su Maskvos Didžiąja kunigaikštyste dažnai dalyvaudavo lenkų samdiniai. Tai vyko dėl kelių priežasčių: dėl vietinių samdinių trūkumo, kaip Lenkijos karalystės karinė pagalba, taip pat atvykdavo ir savanorių būriai. Per XVI a. pirmą pusę buvo net susiformavusi tradicija, kad lenkų samdiniams LDK teritorijoje vadovavo atskiras etmonas. Ne išimtis buvo ir Livonijos karas. Kaip nurodyta 6 lentelėje, jų pavieniais metais dalyvavo gana daug. Mus labiausiai domina jos finansavimas. Istoriografijoje egzistuoja gana įvairios pozicijos. LDK karus su Maskva aprašęs K. Górskis, nepateikdamas rimtesnių argumentų, teigė, kad 1563 m. lenkų samdinius išlaikė LDK iždas¹²⁴. Ekonominiai klausimai lenkų karybos istorijoje plačiau imti nagrinėti po Antrojo pasaulinio karo. Aiškiausiai problemas ir tyrimo būdus apibūdino J. Wimmeris¹²⁵, aktyviai

¹²² Įsakymas eiti į karo tarnybą, 1563 m. vasario 6 d., *LM kn. 564(7)*, dok. 149, p. 139.

¹²³ Žygimanto Augusto laiškas pasienio seniūnams, *PHE*, t. XXX, c. 750.

¹²⁴ K. G ó r s k i, *Wojny Litwy...*, s. 257.

¹²⁵ J. W i m m e r, *Zagadnienia badań...*, s. 3–12.

tyrinėjęs šias problemas¹²⁶. Jis dėmesį į lenkų samdomąją kariuomenę LDK teritorijoje atkreipė tik nuo 1563 m. ir laikosi pozicijos, kad iki pat 1567 metų ji buvo išlaikoma Lenkijos karalystės¹²⁷. Savo pateikiamus faktus jis pagrindžia nuorodomis į Lenkijos karalystės išdo archyvą. Dar vieno autoriaus, nagrinėjusio šią problemą, – M. Plewczynskio pozicija nedaug tesiskiria nuo J. Wimmerio, tik jis jau priskaičiuoja ir F. Zebrzydowski karius, tarnavusius nuo 1561 m.¹²⁸ Įdomu, kad jo požiūris kiek keičiasi, ir 1995 m. išleistame straipsnyje M. Plewczynskis teigia, kad 1561 m. suorganizuoti būriai buvo samdyti už karaliaus ir LDK pinigų¹²⁹. Lietuvių istoriografijoje savo nuomonę išreiškęs E. Gudavičius teigia, kad kariuomenė buvo išlaikoma beveik vien LDK išdo¹³⁰.

Žiūrint iš lenkiškų šaltinių pozicijos viskas pakankamai aišku. Įvairiose Lenkijos išdo knygosose randame įrašus apie išmokas samdiniams LDK teritorijoje, jas interpretuojame kaip Lenkijos karalystės išdo išmokas ir argumentų prieš lyg ir neturėtų būti. Tačiau yra šaltinių, kurių pateikiama informacija skatina peržiūrėti šiuos teiginius. Kalbame apie XVI a. LDK tyrinėtojus gerai pažįstamą LDK išdininko Eustachijaus Valavičiaus ataskaitą¹³¹ apie gautas pajamas bei išlaidas. Vardijant, kam išleisti pinigai (sumos neminimos) nurodoma, kad pinigai išleisti LDK samdiniams bei atskirai lenkų raiteliams ir pėstininkams¹³². Šie įrašai randami per visą jo išdininkavimo laikotarpį nuo 1561 iki 1566 m. Galima būtų išskirti 1562 m., kai lenkų samdiniai paminimi du kartus¹³³. Tai susiję su dokumento nuoroda apie vedamus du sąrašus, kuriuose panašu, kad buvo fiksuojamos skirtingos išlaidos. Teigdami, kad ši kariuomenė buvo finansuojama vien iš LDK išdo, nuklystume į kitą kraštutinumą. Turimi šaltiniai leidžia nesunkiai palyginti lenkų samdomosios kariuomenės kaštus su LDK išdo galimybėmis¹³⁴. Iš 6 lentelės aiškėja, kad LDK išdas buvo nepajėgus pilnai išlaikyti lenkų samdinius, galbūt išskyrus 1561–1563 m. laikotarpį. Turėtume pastebėti, kad lentelėje nenurodytos LDK samdomajai kariuomenei išleistos sumos

¹²⁶ J. W i m m e r, Sily zbrojne Korony..., s. 47–55.

¹²⁷ Ten pat, p. 50, 53–55.

¹²⁸ M. P l e w c z y ņ s k i, Wojsko polskie..., s. 42–44.

¹²⁹ M. P l e w c z y ņ s k i, Hetman zaciężny Stanisław Leśniowski herbu Roch ok. 1505–1565, *Wojsko, społeczeństwo, historia. Prace ofiarowane Profesorowi Mieczysławowi Wrzowski w sześćdziesiątą piątą rocznicę Jego urodzin*, Białystok, 1995, s. 44.

¹³⁰ E. G u d a v i č i u s, Lietuvių pašauktinės kariuomenės..., p. 108.

¹³¹ M. M. Л ю б а в с к и й, min. veik., p. 644 ir kt.; E. G u d a v i č i u s, Lietuvių pašauktinės kariuomenės..., p. 108; A. T y l a, min. veik., p. 26.

¹³² Eustachijaus Valavičiaus ataskaita apie įplaukas ir išlaidas jo išdininkavimo metu, 1568 m. liepos 3 d., *LM kn. 48*, p. 226v.: „на люди служебные ездные и пешие до воиска и на замки Великого Княства Литовского и до земли Ифлянтское. а зосоьна на служебные польские ездные и пешие до воиска...“

¹³³ Ten pat, p. 225.

¹³⁴ Buvo skaičiuojama, kad lenkų raitelis gaudavo 17, o pėstininkas – 6 auksinus ketvirčiui, žr.: J. W i m m e r, Sily zbrojne Korony..., s. 53–55. Galutinė suma konvertuota į kapas grašių skaičiuojant, kad 1 auksinas lygus 24 lietuviškiems grašiams.

6 lentelė. Išlaidos lenkų samdomajai kariuomenei ir jų palyginimas su LDK išdo metinėmis išlaidomis

Metai	Kavalerija	Apytikrės išlaidos l. auksiniais	Pėstininkai	Apytikrės išlaidos l. auksiniais	Suma auksinai / kapos grašių	LDK išdo išlaidos kapos grašių
1561	2 484	117 300	1 381	37 392	154 692/ 61 876	72 099
1562	2 662	181 016	750	18 000	199 016/ 79 606	295 500
1563	5 167	351 356	3 600	86 400	437 756/ 175 102	231 174
1564	4 960	337 280	3 287	7 888	416 168/ 166 467	154 989
1565	7 080	481 440	4 400	105 600	587 040/ 234 816	163 667
1566	6 587	447 916	3 500	84 000	531 916/ 212 766	96 563

Parengta pagal: M. Plewczyski, *Materiały do zagadnienia*, s. 337–341; Eustachijaus Valavičiaus ataskaita apie įplaukas ir išlaidas jo išdininkavimo metu, 1568 m. liepos 3 d., *LM kn. 48*, p. 226v.

Iki 1563 m. neturime informacijos, kad Lenkija būtų nutarusi paremti LDK Livonijos kare. Tik 1563 m. vasario 26 d. Lenkijos karalystės seimas nusprendė pasiųsti į LDK 2–3 tūkst. raitelių¹³⁵. Šis faktas leistų daryti prielaidą, kad iki seimo nutarimo lenkų samdiniai galėjo būti išlaikomi, kaip ir teigė savo vėlesniame straipsnyje M. Plewczyński, iš valdovo ir LDK išdų¹³⁶. Ją pagrindžia ir turimi skaičiai. Lenkijos samdomoji kariuomenė 1563 m. smarkiai išaugo. Visgi turime pripažinti, kad šių paskaičiavimų nepakanka paneigti lenkų istorikų pateikto modelio. Lieka neatsakytas klausimas, kodėl Lenkijos išdo knygoje yra įrašai apie lenkų samdiniams išmokėtus pinigus.

Bandant atsakyti į šį klausimą reiktų atkreipti dėmesį į F. Zebrzydowskio vadovaujamų rotmistrų reikalavimus, išsakytus samdymo pradžioje. Žygimantui Augustui pabandžius nusamdyti lenkų karius šie pareiškė, kad dėl nesutarimų su lietuviais jie už LDK pinigus be seimo nutarimo kariauti negali¹³⁷. Buvo padaryta išlyga, kad jie gali tarnauti asmeniškai karaliui. Ja, manytume, Žygimantas Augustas ir pasinaudojo, atlyginimus išmokėdamas per Lenkijos išdo pareigūnus, per kuriuos sąskaitos pateko į Lenkijos karalystės išdo knygas. Šią prielaidą galima pagrįsti kai kuriais turimais šaltiniais. Pirmiausia grįžkime prie mūsų jau minėtos ataskaitos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dalis pinigų išmokėta per LDK dvaro išdininką Stanisławą Włoszeką¹³⁸. Galbūt tai

¹³⁵ M. Plewczyski, *Wojsko polskie...*, s. 44.

¹³⁶ M. Plewczyski, *Hetman zaciężny Stanisław Leśniowski...*, s. 44.

¹³⁷ J. Jasnowski, *Materiały...*, s. 273–274.

¹³⁸ Eustachijaus Valavičiaus ataskaita apie įplaukas ir išlaidas jo išdininkavimo metu, 1568 m. liepos 3 d., *LM kn. 48*, p. 224.

nieko nereikštų, jei ne išlikęs Žygimanto Augusto privataus išdo fragmentas, kuriame randame įrašą, kad mūsų minėtasis Stanisławas Włoszekas 1563 m. birželio 1 d. išmokėjo lenkų samdiniams 15 400 lenkiškų auksinų¹³⁹. Tai nėra didelė suma, net įvertinant, kad tais metais iš šio išdo buvo sumokėta dar 14 tūkst. lenkiškų auksinų¹⁴⁰. Bet šaltinių palyginimas pagrindžia mūsų prielaidą, kad siekdamas apeiti karių reikalavimus, Žygimantas Augustas galbūt vieno išdo vardu išmokėdavo kito išdo pinigus. Istoriografijoje jau yra atkreiptas dėmesys, kad LDK dvaro išdo pajamos buvo naudojamos lenkiškojo dvaro išlaikymui¹⁴¹. Manytume, kad Žygimantas Augustas nesureikšmino išdų paskirties ir jais naudojosi kaip jam patogiau. Kaip buvo sprendžiami kariuomenės finansavimo klausimai puikiai iliustruoja ir jo 1556 m. lapkričio 20 d. rašytas laiškas Mikalojui Radvilai Juodajam, kuriame jis teigia, kad sumokės lenkų samdiniams už vieną ketvirtį, tačiau toliau tai jau LDK problema¹⁴².

Taigi turima medžiaga leidžia suabejoti lenkų istoriografijos teiginiu, kad lenkų samdinius finansavo vien Lenkijos karalystė. LDK šaltiniai leidžia drąsiai teigti, kad bent dalis išlaikymo naštos teko ir LDK išdui, 1561–1562 m. jis buvo pajėgus visiškai finansuoti lenkų samdomąją kariuomenę, 1563 m. dengė tik dalį išlaidų.

LDK samdomosios kariuomenės išlaikymo kaštai

Už kariuomenės samdomą valstybė mokėjo įvairiom formom. Tai galėjo būti piniginės išmokos arba įvairios kitokios išlaidos ar nuostoliai. Kainavo ne tik samda, bet ir kariuomenės išlaikymas, jos žygiavimas ar buvimas savose žemėse, vėlavimas išmokėti atlyginimus. Dalį kaštų galima apskaičiuoti, tačiau nemaža jų dalis yra tik numanoma, galima įvertinti jos mastus, bet neįmanoma pritaikyti jokios apskaičiavimo metodikos. Tad pradžia apie juos.

Tarp netiesioginių samdomosios kariuomenės kaštų pirmiausia keltinas ginkluotės nuostolių atlyginimo klausimas. Lenkijos samdomojoje kariuomenėje egzistavo praktika, kad samdiniams būdavo atlyginama už prarastus ginklus bei žirgus¹⁴³. Kavalerijoje tai buvo atliekama nustatant kainas, pagal kurias buvo kompensuojami nuostoliai¹⁴⁴, pėstininkų kuopose tam buvo skiriami papildomi pinigai – 8 pėstininkai gaudavo 10 pėstininkų atlyginimą¹⁴⁵. Ši tvarka egzistavo iki 1563 m., kai vietoj nuostolių padengimo

¹³⁹ Rachunki skarbu prywatnego kr. Zygmunta Augusta przez Jak. Zaleskiego pisane. Fragment 1562–1572, *AGAD RK 192*, mf. 30710, s. 9.

¹⁴⁰ Ten pat.

¹⁴¹ Z. K i a u p a, Šiek tiek mįslinga Žygimanto Augusto laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvaro išdo raštinės knyga, *Lietuvos Metrikos naujienos*, Nr. 5, 2001, p. 16.

¹⁴² Laiškas Mikalojui Radvilai Juodajam, 1556 m. lapkričio 20 d., *Listy króla...*, nr 187, s. 320.

¹⁴³ M. P l e w c z y ņ s k i, *Żolnierz jazdy...*, s. 53.

¹⁴⁴ J. J a s n o w s k i, *Materiały...*, s. 276–277.

¹⁴⁵ Sutartis tarp valdovo ir pėstininkų rotmistro dėl samdos sąlygų, 1557 m. sausis, *Teka Naruszewicza*, 69, dok. 80, s. 291.

kariams buvo pakeltas atlyginimas¹⁴⁶. J. Bochanas mano lenkiškąją praktiką egzistavus ir LDK¹⁴⁷. Yra žinomas vienas atvejis, kai lietuviškai kuopai buvo atlyginti nuostoliai. Atsilyginant už nuopelnus Ulos kautynių metu F. Kmitos kuopai pakeltas ketvirčio atlyginimas vienam kariui 1 kapa grašių¹⁴⁸. Galime nurodyti bent keletą neatitikimų su „lenkiškąja praktika“. Pirmiausia nuostoliai atlyginami, o Lenkijos samdiniams jie iš anksto buvo įskaičiuojami į atlyginimą. Reiškia, LDK samdinių atlyginimas jų dar nedengė. Skirtingas atlyginimo būdas ir, kas svarbiausia, sumokant išduodamas atskiras dokumentas, parodantis tam tikrą veiksmo išskirtinumą. Tad iš to, kas pasakyta, galime daryti prielaidą, kad kompensacijos už ginklų ar žirgų praradimą LDK nebuvo įprastos ir suteikiamos išimties tvarka.

Kita netiesioginių išlaidų samdomajai kariuomenei forma – jos maitinimasis ir žiemojimas. Apskaičiuoti šių išlaidų neįmanoma, bet paminėti jas būtina. Jų aktualumą galima būtų pagrįsti neretais atleidimais nuo mokesčių dėl kariuomenės padarytų nuostolių, o tai jau tiesiogiai atsiliepdavo valstybės galimybėms nusamdyti naujus karius. Ne mažiau svarbu ir tai, kad samdomoji kariuomenė nemažai laiko praleisdavo savoje teritorijoje ir turbūt mažai buvo vietų, kur ji nebūtų pabuvojusi.

Visgi turbūt didžiausią dalį išlaidų samdiniams sudarė atlyginimai. Išsiaiškinus, kiek LDK apytiksliai samdė kariuomenės bei kokie buvo atlyginimai, galima pabandyti paskaičiuoti, kiek vidutiniškai reikėjo pinigų išlaikymui. Visus darbe aptartus rezultatus sudėjome 7 lentelėje, kurios 2 ir 3 stulpeliuose suvesta informacija apie žinomus rotmistrus ir suskaičiuoti kariai, darant prielaidą, kad vidutinis pėstininkų kuopos dydis yra 150 karių, o kavalerijos – 158 (šie skaičiai pagrįsti skyriuje apie kariuomenės dydį). 4 ir 5 stulpeliuose pateikti galutiniai kariuomenės dydžiai, atsižvelgiant ir į kitus šaltinius (seimų nutarimus ir kt.) bei išsakytas prielaidas (LDK pasienio apsaugai vidutiniškai skaičiuota 3 tūkst. pėstininkų). 6 ir 7 stulpeliuose nurodytas atlyginimas vienam kariui už ketvirtį ir metus. 8 ir 9 stulpeliuose pateiktos metinės išlaidos samdiniams. 1565 m. buvo skaičiuojama, kad kavalerijai mokėta 4 ketvirčius. 4 tūkst. karių mokėta po 4 kapas grašių, o 1 ketvirtį 4 tūkst. karių gavo 5 kapų grašių atlyginimą. 1566 m. pirmą ketvirtį buvo skaičiuota, kad 4 tūkst. karių vėl gavo 5 kapų grašių atlyginimą (remiantis Trabų seimo nutarimu¹⁴⁹), o 1200 – po 4 kapas grašių. Likusius 3 ketvirčius skaičiuota, kad 1000 karių gavo 5 kapas grašių (remiantis J. Chodkevičiaus išlaidų dokumentu¹⁵⁰), o

¹⁴⁶ M. P l e w c z y ń s k i, *Żolnierz jazdy...*, s. 43.

¹⁴⁷ Ю. М. Б о х а н, min. veik., p. 41.

¹⁴⁸ Parengta remiantis: Žygimanto Augusto laiškas Filonui Kmitai, kuriame dėkoja už pergalę prie Ulos ir pažada apmokėti nuostolius, patirtus mūšyje, 1564 m. balandžio 20 d., *Археологический сборник...*, т. 4, № 60, с. 209.

¹⁴⁹ Užmokesčio patvirtinimas dvaro maršalui Eustachijui Valavičiui, 1565 m. gruodžio 1 d., М. Л ю б а в с к и й, min. veik., priedas Nr. 54, p. 156.

¹⁵⁰ Žemės išdininko Mikalojaus Naruševičiaus ataskaita apie Jono Chodkevičiaus išlaidas samdiniams 1563–1567 metais, 1567 m. gruodžio 28 d., *LM kn. 51(51)*, dok. 92, p. 114–119.

4200 karių – po 4 kapas grašių. 1567 m. buvo didesnė užmokesčio įvairovė, tačiau atsižvelgdami į seimo nutarimą, nurodantį, kad pusmečiui 10 tūkst. (6000 tūkst.+ 4 tūkst.) karių kainuoja 64 tūkst. kapų grašių, atlyginimą skaičiuojame po 4 kapas grašių ketvirčiui. 10 stulpelyje pateiktos sumos pinigų, kurios, mūsų manymu, galėjo būti išleistos lenkų samdiniams. Išimtį sudaro 1563 m., kai į Livonijos karą tiesiogiai įsitraukė ir Lenkijos karalystė, ir tampa nebeaišku, kokią sumą kuris išdas apmokėjo. 12 ir 13 stulpeliuose palyginome gautus rezultatus su žinomomis LDK išdų išlaidomis. Pažymėtina, kad 1561 ir 1566 m. LDK išdo išlaidos yra nepilnų metų duomenys, todėl procentinė išraiška nepaskaičiuota. Likę rezultatai palyginti vienodi – išlaidos samdomajai kariuomenei sudaro daugiau kaip 50% visų išdo išlaidų. Išsiskiriantys 1563 m. rezultatai, kaip jau buvo minėta, susiję su informacijos trūkumu. Neįmanoma įvertinti, kiek kainavo visi netradiciniai samdymai bei lenkų kariuomenė.

Baigiant reiktų pabrėžti, kad gauti rezultatai parodo tik vidutinį samdomosios kariuomenės atlyginimams išleistų pinigų skaičių. Visos karinės išlaidos turėtų sudaryti gerokai didesnę bendrų išlaidų kiekį, nes reikėjo išlaikyti pilis, kainavo artilerija, samdiniai pridarydavo nemažai nuostolių ir panašiai.

Išvados

1. Straipsnyje apskaičiuotas Livonijos karo pirmojo etapo laikų LDK samdomosios kariuomenės kuopų vidutinis dydis (kavalerijos – 158 raitelių, pėstininkų – 150 karių). Pasienio gynybai, prasidėjus Livonijos karui, naudota apie 3 tūkst. pėstininkų. Karo pirmojo etapo metu LDK galėjo samdyti nuo 3 tūkst. karių 1557 m. Pasvalio karinės kampanijos metu iki 10–13 tūkst. karių 1567 m.

2. LDK samdomosios kariuomenės karių atlyginimai būdavo nustatomi seimo nutarimais, tačiau šie dažnai būdavo koreguojami valdovo sprendimais. Įtakos karių atlyginimams taip pat turėjo LDK didieji etmonai.

3. LDK samdomosios kariuomenės raitelio atlyginimas vienam metų ketvirčiui svyravo nuo 3 iki 6 kapų grašių, vidutiniškai – 4 kapos grašių. Pėstininkui buvo mokėta po 2 kapas grašių, nuo 1567 m. – po 2 kapas ir 48 grašius metų ketvirčiui. Samdomo kario atlyginimas nebuvo susijęs su ginkluote. Atlyginimo dydžio skirtumai buvo regioninio pobūdžio, Livonijoje tarnaujantiems kariams kartais buvo mokamas didesnis atlyginimas, negu tarnaujantiems prie Maskvos pasienio.

4. Šalia LDK samdomosios kariuomenės karo veiksmuose Livonijos karo pirmajame etape dalyvavusią lenkų samdomąją kariuomenę finansavo ir Lenkijos, ir LDK išdai.

5. LDK samdomosios kariuomenės atlyginimams būdavo išleidžiama nuo 36 tūkst. kapų grašių pasiruošimo karui metu (1559 m.) iki 164 278 kapų grašių, kai buvo išlaidoma ir lenkų samdomoji kariuomenė (1562 m.). Šios išlaidos sudarydavo apie 50% visų metinių LDK išdo išlaidų. Pabrėžtina, kad visos karo išlaidos (pilių išlaikymas, ginkluotė, įskaitant artileriją, samdinių padaromi nuostoliai ir pan.) turėjo šias išlaidas didinti.

7 lentelė. LDK sandomosios kariuomenės dydis ir išlaikymo kaštai

Metai	Skaiciaivimas pagal rotmistrus		Įvertinus kitus šaltinius		Atlyginimas vienam kariui ketvirčiui (metams) kapos grašių		Atlyginimas metams kapos grašių		Galimos išlaidos lenkų kariams kapos grašių	Bendra suma kapos grašių	LDK izdo išlaidos kapos grašių	Proc.
	Kavalerija rotmistrai kariai	Pėstininkai rotmistrai kariai	Kavalerija	Pėstininkai	Kavalerija	Pėstininkai	Kavalerija	Pėstininkai				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1557	-	1 300	1 500	1 500	4 (16)	2 (8)	24 000	12 000	29 760	65 760	-	-
1559	4	450	1 500	1 500	4 (16)	2 (8)	24 000	12 000	-	36 000	-	-
1560	6	1 900	1 000	3 000	4 (16)	2 (8)	16 000	24 000	-	40 000	-	-
1561	14	2 708	2 000	3 000	4 (16)	2 (8)	32 000	24 000	61 876	117 876	72 099	-
1562	24	1 800	3 792	3 000	4 (16)	2 (8)	60 672	24 000	79 606	164 278	295 500	56
1563	17	3 600	2 686	3 600	4 (16)	2 (8)	42 976	28 800	-	71 776	231 174	31
1564	21	600	3 318	3 000	4 (16)	2 (8)	53 088	24 000	-	77 088	154 989	50
1565	18	450	4 000	3 000	4 (16) 5 (5)	2 (8)	84 000	24 000	-	108 000	163 667	66
1566	15	900	5 200	3 000	4 (16) 5 (20)	2 (8)	90 200	24 000	-	114 200	96 563	-
1567	53	1 500	6 000	4 000	4 (16)	2 (8) 2,48(11,2)	96 000	32 000	-	128 000	-	-
1568	17	750	2 686	3 000	4 (16)	2,48(11,2)	42 976	33 600	-	76 576	-	-
1569	19	3 000	3 180	4 000	4 (16)	2,48(11,2)	48 352	44 800	-	93 152	-	-

THE SIZE AND MAINTENANCE COSTS OF THE GDL MERCENARY ARMY DURING THE FIRST STAGE OF THE LIVONIAN WAR (1557–1569)

Summary

GEDIMINAS L E S M A I T I S

The history of soldiering is not limited to just researching military actions but also pays a good deal of attention to the problems of maintaining an army. We chose as the object of our research the first stage of the Livonian War as better illuminated by sources compared to earlier wars but considerably less studied compared to the second stage of the war. The main aim raised for the work was to calculate the size of the GDL mercenary army and the cost of maintaining it. Two studies were additionally made: to ascertain how the cost of a mercenary soldier changed and who financed the Polish mercenary army in the territory of the GDL.

The size of the GDL mercenary army was calculated by co-ordinating the available sources among themselves and on the basis of the calculation of the army's size according to the captains' (*rotmistras*) list while the infantry was further calculated by how many of them were required on average for castle garrisons. It was established that Livonia had GDL garrisons in 21 castles during the entire war, with garrisons being maintained in about 10 castles at any one time on average. Around another 11 castle garrisons were maintained on the border with Moscow. During the study, it was calculated that 3000 infantrymen were required for these castle garrisons.

The calculation of the size of the army according to the captains' list used the compilation of a biennial captains' list and the establishment of the average size of a cavalry company: 158 soldiers or 150 infantrymen. After evaluating all the sources, it was revealed that the GDL had hired from around 3000 soldiers during the Pasvalys military campaign to 11 000 soldiers in 1565. It should be mentioned that this is the average size of the army and the number could have been somewhat larger.

Wages for one horseman ranged from 180 to 360 groats. The size of the wages could have depended on the place of service (More money was sometimes paid in Livonia.) or military victories (After the Battle of Ula the wages were raised for certain companies.). An infantryman used to receive 120 groats, this being increased in 1567 to 168 groats.

During the study, by comparing sources from the GDL and Kingdom of Poland, it was discovered that in 1557, 1561–1562, and part of 1563, the Polish mercenary army in the territory of the GDL was financed from the GDL treasury.

During the study, it was calculated that the maintenance of the GDL mercenary army cost from 2 160 000 groats when preparing for the war to 9 856 680 groats while the Polish mercenary army was also being maintained (1562). These expenses comprised about 50% of all the annual expenses of the GDL treasury. It should be stressed that all the military expenses (maintenance of castles, weaponry including artillery, losses created by mercenaries, etc) had to have increased these expenses.

Gauta 2004 m. gruodžio mėn.

Gediminas L e s m a i t i s (g. 1976). Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas.
Tyrinėja XVI a. LDK kariuomenės istoriją.
El. paštas.: g.lesmaitis@gmail.com